

KÖZNEVELÉSÜNK ÉS A HÁBORÚ.

Felolvasás a Magyar Paedagogiai Társaságban 1914 okt. 17-én.

I. A közélet mindenik terén arra van szükség, hogy akik itthon maradtak, igyekezzenek előkészülni a béke idejére. Az ugyanis nem lehet a régi életnek egyszerű folytatása; e nagy rázkódás tanulságait fel kell használnunk a külső és belső politikában s társadalmi és magán életünknek minden vonatkozásában. Még nem tudjuk ugyan, milyenek lesznek a háború után körülményeink, de azt már látjuk, hogy közvetlen feladataink megváltoznak. Ma sincs már olyan munkatér egy sem, amelyen új meggondolni valója ne volna annak, aki magának és másoknak is maga tartozik irányt jelölni. És ezt a meggondolást nem elég akkor kezdeni el, amikor már itt az új munka ideje. Fokozatosan megyünk át ebbe s ezért már most, a háború alatt kell állandóan szemmel tartanunk: miként hat a háború működésünk körére, miben látszik és még miben gondolható változás, hogyan lehet annak eleget tenni. Ez a számbavétel a köznevelés munkásainak is kötelességök. Annyival inkább, mert ezeknek nemcsak magoknak kell az új feladatokra előkészülniök, hanem hivatásuk szerint mások előkészítése is rájuk vár. A magunk szűkebb-tágabb körében mi mind vezetők vagyunk.

II. A háború, mint egyebüttl, a nevelésben is zavart okozott: iskoláink helyiségei most nagy részben más célt szolgálnak, a tanítók közül mindenféle iskolából sok ment el katonának, főiskoláink padjain hallgatók is kevesen ülnek, a középiskolák utolsó évéről az itt levő tanulók is elkíváncoznak. Ez azonban csak a külső hatás. Ennél mélyebb a másik, a belső hatás: akik itt vagyunk, tanítók is, tanítványok is, mások vagyunk. Megvallhatjuk, hogy munkánk nem folyik a rendes módon, mert eddig nem ismert érzelmek tartanak fogva mindnyájunkat; szokatlan és csak lassanként rendeződő gondolatok tolakodnak bele tanításunkba, amelyet nem tudunk mentesíteni napjaink hangulatától. Tanítványaink lelkében meg nem a régi, általános tudásvágy él, hanem a mostani időre vonatkozó kérdések törnek ki belőlök, mihelyt szóhoz jutnak. A kicsinyek játéka,

a nagyobbak szórakozása mind ezzel kapcsolatos. Ezért baj is volna, ha erőszakosan leküzdendő magunkban a benső kényszerűséget és úgy tennénk, mintha ebben az időben is a «tananyag elvégzése» volna a legfőbb feladat s az élet zsiarájának kívül kellene maradnia az iskola falain. Inkább vegyük tudomásul a háborúnak azt a már észlelhető hatását, hogy a valóság, az élet feltétlenül helyet követel magának mindenütt, ahol nevelés folyik. Az idő támasztotta szükségletet elégíti ki a kisdédóvóintézet, amelynek megszorodnak árva és elhagyott védenecsei. Az elemi iskolás gyermeknek, a serdülő tanulóknak tömérdek háborús kérdése van; azokra felelni kell. A tudományos nevelés csarnokaiban ott van a nagy kérdés: a művelődés, a tudomány értékének kérdése; ebben az ifjúságot az európai műveltség mai nagy válságának idején irányítás nélkül hagyni nem szabad. Az ifjúság lelkében még nagyobb az a zavar, amelyet a háború kezdete óta társadalmunk érző és gondolkodó tagjain, magunkon is, megfigyelhetünk. Nem tudunk a megszokott módon értékelni, megingtak eszményeink, értelmetleneknek tetszenek céljaink, kétségünk támadt a magunk jóhiszemű, de korlátozott terű munkájának értéke felől és e mostani pusztító forgatag láttára kicsinynek, semminek érezzük önmagunkat, általában az egyes embert. Ebből a zavarból ki kell vezetni a nemzetet, mert ebben nagy veszedelem van. S ez a kivezetés nem egynek, valakinek, hanem a köznevelésnek a feladata: Fontos magában az is, hogy az iskola dolgozzék, az ifjak és gyermekek elméjét elfoglalja, hogy a művelődés folyamában szünet és ezzel hézag ne keletkezzék. A jövő érdekét azonban ez a munka csak akkor szolgálja, ha ott ragadjuk meg a lelkeket, ahol leginkább fogékonyak és teljes pedagógiai tudatossággal tanítványainkhoz alkalmazkodunk. Ebben az esetben munkánk sikerét bizvást remélhetjük, mert segítségünkre lesznek a felnőttek. Ezek is fogékonyak most mindenféle hatás iránt; hallgatnak mindenkire, akiből meggyőződés szól vagy aki legalább is határozott hangon beszél; hajlandók felismerni az események között a kapcsolatokat, amelyekkel a tömeg máskor oly kevésbé törődik, és érdeklődnek minden iránt, ami a mostani időkre vonatkozik. Tehát az iránt is, ami illet gyermekeik az iskolában hallanak. Ezen a módon hatásunk az egész társadalomra is gyorsabban kiterjedhet, mint régebben.

Erre törekednünk is szükséges, mert már látható a háborúnak az a hatása, hogy megnő a nevelés iránt való érdeklődés azokban is, akiknek nem élethivatása a nevelés. Nem-tanító emberek beszédeiben és írásaiban is megszólal már az a gondolat, hogy a háború tanulságait a nevelésre vonatkozóan is meg kell állapítani. Előre látható, hogy ezt a megállapítást az iskolán kívül állók tisztán

politikai vagy tisztán katonai szempontból végeznék. Már hallatszik is ezen az alapon innen-onnan, hogy nevelésünknek át kell alakulnia és jósolják, hogy bizonyosan át is alakul. A háborúnak ezt a hatását örömmel vesszük tudomásul, mert megmutatja az utat, amelyen általános elismeréshez juttathatjuk azt az igazságot, hogy a nevelés közügy; és most talán azt is megérti mindenki, hogy a közdolgot — a nevelést is — a köz érdekéből szükséges minden irányban a lehető legjobban intéznünk. A köznevelés jóságának pedig az a feltétele, hogy ne egyoldalúan politikai vagy éppen katonai, hanem tiszta nevelési szempontok vezessék; ezek a politikai és katonai tekintetet, vagyis a nemzeti jövőre, a nemzeti védelemre való tekintetet is magokban foglalják. Remélhetjük, hogy tetemes változás jön létre a nevelésről való gondolkodásban és gondoskodásban. E fogékonyságot fel kell használnunk, vagy pedig eleve letettünk arról, hogy a nevelői gondolkodásnak most várható kifejlődését a nevelés elvei irányítsák.

Remélhetően meglátszik majd a háború hatása azon is, hogy erre az irányításra a hivatásos nevelők az eddiginél nagyobb erőt fordítanak. Fel sem tehető, hogy a legutóbbi pár hónap mélyebbé ne tette volna bennünk a nevelés nemzeti feladatainak való elmékedést, érzékenyebbé ne tett volna a rendszeres nevelés akadályai iránt és meg ne erősítette volna azt a bizonyosságot, hogy a nemzet jövőjének legfőbb biztosítója mégis csak az a fundamentum, amelyet a polgárok lelkébe a nevelők raknak. A nevelők valamennyien, tehát nem csupán az iskolai tanítók. E meggyőződés hatása alatt igyekezzünk megértetni mindenkivel, hogy a tőle kiinduló hatásért mindenki felelős. Ugyanez a gondolat segít arra, hogy az eddiginél is fontosabbnak, mindnyájunk sorsára kihatónak ismerjük fel minden egyes növendékünknek minden tulajdonságát, és nagyobb jelentőségűnek tartsuk önmagunknak minden, még oly parányi cselekedetét is, mert ezek hatása ki sem számíthatóan terjed tovább. A háborúnak az lenne a nevelés ügyére nézve legüdvösebb hatása, ha megerősödne a nevelőkben az önismeret és a felelősségérzés. Ez tenné lehetővé, hogy a nevelés — külső kényszerítés nélkül, saját mivoltának eleget téve — csakugyan alkalmazkodjék a jelenhez s már most elkezdje az egész nemzetnek a jövőre való előkészítését. A nevelésnek csak a mából kiindulva lehet hatása az egyének lelkére és ezen át a nemzet életére. Ezért nevezetes az a nem ma támadt, de immár halaszthatatlan kötelességünk, hogy vizsgáljuk meg a talajt, amelyre építünk s állapítsuk meg a nevelés mai feladatait.

III. A nevelés mai feladatai abból derülnek ki: miben változott meg a nevelés eddigi alapja, t. i. a közszellem, amely a serdülők

szellemét meghatározza, meg a közviszonyok, amelyekhez a nevelésnek alkalmazkodnia kell. A tájékozódás nehéz, mert itt nem teljes, végbement megváltozásról van szó, hanem apránként történő alakulásról, bonyolult folyamatról s ennek mibenlétét és eredményét még nem látjuk tisztán. Éppen azért, mert ezekre nézve senki nézeteit készen át nem vehetjük s mert egyes emberek ma közvetlen tájékuknál alig láthatnak messzebbre: minden hivatásos nevelőnek szükséges-tágra nyitnia a szemét és megkeresnie, hogy a maga körében mi változás észlelhető az emberek érzelmeiben és gondolkodásában, hogyan értik a nemzet helyzetét és látják-e ebben a magok személyes feladatát; vajjon a háború mily jellemvonásokat hozott és hoz még folytonosan napfényre; mi része lehet népünk harctéri és itthoni magatartásában a nevelés eddigi módjának vagy hiányának; miféle nevelési tennivalókat sürget annak a községnek, városnak vagy egész vidéknek értelmi, erkölcsi, egészségi és vagyoni állapota. E megfigyelés kiterjed a közélet minden jelenségre, eredménye összeolvad másunnal hallott értesülésekkel és így egyetemesebb alapot szerzünk a magunk dolgának megítélésére. Külön, gondosan kell számbavennünk e szempontokból az ifjakat és öregeket, férfiakat és nőket, harcosokat és itthonmaradtakat, a különböző társadalmi osztályokat, nemzetiségeket, felekezeteket, az illető hely lakosságának összetételét, a háborúban való érdekeltységét. Gyűjteni kellene minderre vonatkozó adatokat a közönség egyes tagjaitól is, akik polgártársaikat megfigyelni tudják és szokták. Az ország minden pontján és a lakosság mindenik csoportjára vonatkozóan történő ilyen adatgyűjtés útmutatást adna magának a gyűjtőnek az iskolai munkájában s megjelölné a pedagógiai gondolkodás és a törvényhozás feladatait.

1. Közvetlen irányítást nyer így az ember arra, hogyan lehetséges ma, a háború folyamán, tanítványai lelkét gondoznia és ezeken keresztül a felnőtteket is nevelnie; melyek azok a kisebb-nagyobb háborús események, amelyeket napról-napra, az iskolája fokához mérten szóvá kell tennie; miként lehet a mostani, közös tárgyú érdeklődésből közös eszmény felé való törekvést fejleszteni, a szét-húzás és egyenetlenség helyére a közös öröm és közös szenedéspedagógiai értékesítésével a kölcsönös megértés és együttérzés magvait elhrintenie. Ez a megfontolás arra indítja a tanítót, hogy a tanítási anyagából is főként azt válassza ki, ami a mostani dolgokkal vonatkozásba hozható, és minden nap tegyen egy-egy lépést arra, hogy a háború kezdete óta a harctéren is, itthon is megnyilatkozott jó tulajdonságok erősödjenek, a szintén megjelent hibák apadjanak. Amint felmutatja mindezeknek a kihatását: az iskolai nevelés ezen a módon nem csak «tartja a lelket a népben», ami maga is szük-

séges, hanem fokozza a mai nemzedék tudatosságát, felismerteti vele feladatait s felvértezi minden csüggedés és minden elbizakodás ellen.

2. E munka közben alakul a tanító pedagógiai gondolkodása; a sok, hasonló viszonyok között dolgozóé hasonlóan, s mivel valamennyien az egész nemzetre, az országra gondolnak, ugyanazok a gondolatok kapnak erőt mindnyájokban. Ha e gondolatok szerint a gyűjtött adatokat rendezik, egy-egy vidék pedagógiai állapotrajza kerül ki belőle s ha ezeket a megyei tanügyi lapok közreadják, csakhamar az egész országról készen lehet az a valóságon alapuló adattár, amelyből az eddigi nevelés bírálata igazán elkészíthető és a nevelés mai problémái felismerhetők. Azok a teljesen gyakorlati szempontok ilyen módon pedagógiai gondolkodásunknak határozott irányt adhatnak. Ez az idő ugyanis olykor ért bennünket, mikor pedagógiai életünk minden részén meglehetősen ellentétek és bizonytalanságok között folyt. Eddig nem volt általánosan elismert vezető gondolatunk. Most nem lehet kétséges, hogy a nevelői gondolkodás számára a háború azt a kérdést tette a legfőbbé: milyen nevelésre van szükség a nemzet jövője érdekében? Számptalan ok miatt a felelet csak az lehet: olyanra, amely a nemzeti erőt fokozza. A nemzeti erő pedig: a nemzetet alkotó egyének ereje, amelyet egybefűz és egy célra irányít a közös, nemzeti tudatosság. Ez a tudatosság áll a nemzet helyzetének és feladatainak, az egyes ember nemzeti értékének és a magunk kötelességének ismeretében. A rendszeres nevelői gondolkodásnak ma a legfőbb feladata: a közös, nemzeti tudatosságra vezető útnak-módnak teljes kifejtése. Ez a feladat követeli mindnyájunk erejét és kielégítheti a sajátos irányú érdeklődést is, ha ennek egyébként a nevelés a tárgya. Ennek a munkának ugyanis lélektani, etikai, társadalomtudományi, neveléstörténeti, didaktikai részei vannak, s mivel a tudatosság csak szellemi alapja az erő kifejtésének, része jut a munkából az egészségre való nevelés szakemberének is. Nem különben a politikusnak, mert a nemzeti tudatosság fogalmának és valószínűsítés módjának kifejtése mélyen belenyúlik nemzetiségi és egyházi politikai kérdésekbe. Ezen az úton a nevelői gondolkodást kivált mai viszonyaink és mostani tapasztalataink feltétlenül oda juttatják, hogy saját háttérét nemzetünk világhelyzetében lássa. Három lépcsőn kell felmennünk, hogy a nemzeti tudatosság mivoltát tisztán megláthassuk. Az első: a magyarság helyzete a hazában; a második: Magyarország helyzete a monarchiában; a harmadik: a monarchia helyzete a hatalmak között. Mindhárom tekintetben fogyatékos bennünk a nemzeti önismeret; így nem érvényesülhet teljes erővel a nemzeti öntudat s az életünk ezért

nem is lehet igazán határozott célok felé törő nemzeti élet. Pedig ezután ilyet akarunk élni! A nevelői gondolkodásnak ma ez a kényszerítő alapja. Innen határozott értelmet nyer minden mai nevelési irányzat (állampolgári, politikai, egyéni, alkotó munkára való nevelés) s egy középpont köré gyülekezik minden szervezeti reformtörekvés. Ennek az új nevelésnek eltervezését és szervezését mutatja a háború legfőbb pedagógiai tennivalóknak. Új lenne; nem azért, mintha alap gondolata volna új, hiszen az a magyar nevelői gondolkodás történetében csaknem örökös. Új lenne ez a nevelés azért, mert ez a gondolat eddig legfeljebb, ha egyesek munkájában érvényesül, holott a köznevelés egész szervezetében kellene irányadónak lennie.

III. A mai viszonyokat feltáró tanulmányok a köznevelés szervezésének irányelveit is megjelölnék. Kimutatnák, milyen baj, ha csak a legkisebb hegyi falu népét is elmulasztjuk lelkileg magunkhoz vonni; ha a nemzet részeinek műveltségében nagyok a különbségek; ha nincs mindenütt iskola és a nemzeti tudatosságtól áthatott tanító; ha az iskola nem olyan, hogy éppen az a nép hasznosnak láthatná; ha minden egyes iskola nem igyekszik a nemzeti életnek valamely határozott szükségletét kielégíteni s ha nem az a legfőbb célunk, hogy mindenik osztály vagy csoport tagjait hozzájok alkalmazott módon felemeljük a nemzeti munkában való tudatos részvétel lelki-testi készségig. E korszak jövőendő történetírója nem mellőzheti a mai események művelődési politikai tanulságait és a mai politikus nem térhet ki a művelődési politika követelményei elől. Már most kell előkészíteni a tervet, hogy a béke idején a törvényhozás nyomában megalkothassa a nemzet mai helyzetének megfelelő, életösztönéből fakadó, jövőjének biztosítását célzó köznevelési szervezetet. E tervet azonban nem lehet megcsinálni anélkül, hogy a nevelésnek a közélet minden más ágával való kapcsolatát meg ne lássuk és a közigazgatás, a közgazdaság, a közegészségügy újjászervezésébe is bele ne vigyük az emberek javításának, a nép minden részére való hatásnak a számdekát, azaz: a nevelés gondolatát. Csak figyeljük meg: mi következett abból, hogy ez a gondolat intézményeinkben és hivatalnokainkban olyan kevésbé érvényesült. A hasonlítás alapjául szolgálhatnak azok a bíróságok, amelyekben már él a nevelés egyetemes kötelességének tudata.

IV. Ilyen irányú nekikészüléssel felhasználhatjuk a háború hatását. Nevelhetünk olyan nemzedéket, mely majd nyomatékot ad a szónak, hogy «ne bántsd a magyart!» és megtudja becsültetni kinn és benn a magyar nevet (Széchenyi). Nincs módunkban követni Zrínyi Miklós intését, hogy magunk erején bánjunk el az ellen-

séggel; de követhetjük Apáczai Cseri Jánosét: itt van az alkalom és a parancsoló, végső szükség arra, hogy megtéremtsük a *magyar nevelést*. Magyarrá válhatik a nevelésünk, ha minden egyes tanító napról napra azt teszi, amit a helyzet s a nép megismert jellemvonásai követelnek, ha a pedagógiai irodalom általános érdekű dolgok helyett a magunk pedagógiai problémáit fejtegeti, ha a kormány előkészíti és a törvényhozás meg is csinálja majd az éppen nekünk való köznevelési szervezetet. S hogy itt magyar nevelésre van szükség, azt senki sem tagadhatja, aki megtudta, hogy van pl. szerb nevelés is! Ellene vethetik azonban a mai harcokat bizakodva nézők, hogy ímé; nevelésünkkel meg lehetünk elégedve, katonáink bátrak és győznek! És ellene vethetik a sötétben látók, hogy már elkészültünk, régebben kellett volna! Igaz, hogy katonáink bátrak és reméljük, hogy győznek. Igaz, hogy nevelésünket már réges-régen kellett volna a nemzeti jövő tudatos szolgájává tennünk és bizonyos, hogy most kezdett új munkával a harcok sikerére hatásunk nem lehet. De nem csupán a katonákból áll a nemzet és sorsunk a harcmezőn nem dől el végképen. Azon fordul meg: milyen lelki állapotban éri a háború vége a nemzetet, különösen pedig az egész ifjúságot, a leányokat is beleértve. A győzelem átokká válhatik rajtunk; ha azzal magával biztosítottak véljük jövőnket, elbizakodunk és mindent az ország felelős vezetőire hagyva, visszaesünk tespedt nyugalomunkba. A vereség pedig nem jelenti a véget, sőt új élet kezdete lehet, ha ennek az életnek közös célját világosítja meg előttünk, erőinket és hibáinkat megismerteti, szakadatlanul egy irányban folyó, vállvetett munkára ösztönöz, s a hirhedt, átkozott szalmaláng helyett a szívós kitartás tüzét gyújtja fel bennünk. Ehez az kell, hogy ez legyen a törekvése minden tanítónak, ennek a módját állapítsa meg az elmélkedő, ezt igyekezzék intézményesen biztosítani a művelődés erejét ismerő politikus. Ne feledjük, hogy éppen művelődésünkben milyen kevéssé jártunk eddig a magunk útján. Ez az idő is utánzásra csábít. Vigyázzunk: a németek a mostani erőt a *magok* sajátosságainak a kifejtésével, *magok* szükségleteinek a kielégítésével érték el!

E munkához kell fognia közülünk is mindenkinek, aki a szükségletet látja és azt is tapasztalja, hogy amit ő szükségesnek itél, azt más nem csinálja. Nem szabad azt keresni, hogy mi kinek a kötelessége. Most mindenkinek kötelessége minden, amit valaki más még el nem végzett!

IMRE SÁNDOR.